

ЧИНГИС БОГДЫН ЗОХИОСОН СУРАГЧ АРДЫН УХААНЫГ ХӨГЛӨХ ОЮУНЫ ТҮЛХҮҮР¹

“Оюуны түлхүүр нэрт шастир оршивой”

Ум сайн амгалан болтугай.
Дээд лам гурван эрдэнэд мөргөмүй.
Эртний богдсын зохиосон шастрыг өчүүхэн сануулахын учир,
Эзэд хаадтан олныг хураая гэхүл өглөгөө өг.
Осолдолгүй явъя гэхүл түшмэдээ өргөх.
Аугаа хүчээ ихэтгэе гэхүл цэргээ асар.
Уужим сул жаргая гэхүл эеэ хичээгтүн.
Өдөр явсан явдлаа шөнө шүүгтүн.
Ичгүүр гэмт явдлыг хичээн ятгаж орхи,
Олны дотор үгээ бэхэл,
Ганцаар суухдаа сэтгэлээ шинжил,
Олон хүмүүн лугаа найран зохь.
Ер авах гээхийн ялгалыг ихэтгэн
Егүүтгэлгүй сэтгэлийн угаас барьж,
Шажин амьтны тусыг хянамжлан санаж,
Хамаг амьтныг ганц хөвгүүн мэт хайрлан сургаж,
Эцэг мэт асар.
Эх мэт тэжээ.
Засаг цаазыг номын ёсоор барьж,
Сайн ардад өглөгөө хүртээж,
Олноо захир.
Олон амьтны тусад зохиож
Төрлийг энх амарт хүргэгтүн.
Үнэхээр гэмтэй хүмүүнийг гэсгээ.
Үнэнээр явагсдыг үзтэл өргөж хөгжөөгтүн.
Хэд хэдэн жилийн хэргийг нэгэн өдрийн хэрэг мэт хичээн бодож,
Төрийн хэрэг ба дайсны хэргийг адил болгон
Биеийн амрыг үл харан,
Бусдын үйлээс үл уйдан явбаас дээдсийн ойр гэх,
Асрахын урьд айлгах,
Албаттайгаа атаа тэмцэх
Ах дүүтэйгээ хэрүүлийг үүсгэх,
Дэмий холын хүмүүнд ханилан эвдрэх,
Дэргэдэх хүмүүнийг дэнсэлгэн зовоох,
Төрөл төрөгсөдөө үл амруулах
Төрийн цаазаас үл айх,
Муу хүмүүний үгэнд орох,
Сайн хүмүүний үгийг үл итгэх,

¹ Монгол бичгээс хөрвүүлсэн: М.Золзаяа, доктор (Ph.D), Монгол Улсын Соёл, урлагийн их сургууль, СУСХ. Япон улс, Мияаги муж. 2019 оны 1 дүгээр сарын 2-ны өдөр.

Ширүүн үгээр дайсныг хураах,
Хорт сэтгэлээр хамгийг хашруулах тэргүүтнийг тэвчигдэхүй.
Тойн хүмүүний эрдмийн дотор нигүүлсэхүй сэтгэл нэн эрдэм,
Хан хүмүүний гучин таван эрдмийн дотор хайрлах сэтгэл нэн эрдэм,
Хатан хүмүүний арван таван эрдмийн дотор сайхан ааль нэн эрдэм,
Түшмэл хүмүүний есөн эрдмийн дотор эв эе нэн эрдэм,
Тойн хамаг эрдмийг суравч
Дотроо нигүүлсэхүй сэтгэлгүй болбоос
Тоолшгүй эрдмийг суравч тун тусгүй.
Хаад хамаг эрдмийг хүсэвч
Хайрлах сэтгэлгүй болбоос
Хамагт эрхгүй хөнгөн болмуй.
Хатан хүмүүн хамаг сайхныг төгсөвч
Ааш муутай болбоос
Харин төрхөмдөө буг болмуй.
Түшмэл хүмүүн есөн эрдмийг суравч
Төвшин сайн эрдэмгүй болбоос
Хорт чоно мэт жигшигдэхийн тул
Төвшин сайн эеийг хичээ.
Ер хэн хүмүүн сайн үнэн үг,
Шударга явдлыг хичээн бэхэлж сурагтун.
Их бага заяатантай үзэн ядваас
Амны хишиг зайлах.
Өнчин хүмүүний жаргалыг хөнөөвөөс
Өөрийн хишиг эвдрэх.
Үнэн тус хүргэсэн хүмүүнийг муулваас үйл үл бүтэх
Үзтэл муулсан хүмүүнийг аргадваас тэнгэр үл таалах
Үзмэгц яаран бүү магт.
Түргэн зуур ханилсан нөхөрт бүү уурла,
Үргэлж ханилж тэнсэж мэд,
Нэгэнт учирсны хойдод яаран бүү цуцар.
Итгэсний хойно яаран үгээ бүү нуу,
Итгэлгүй нөхөрт ямагт зүрхний үгийг бүү хэл,
Муу хүмүүний үгэнд бүү ор.
Эм хүмүүний үгийг бүү дага.
Хөвгүүн ба боолд бүү мэдүүл.
Хартай хүмүүнтэй үг бүү зөвлө.
Олон хүмүүн зөвшсөнийг ганцаар бүү эвд.
Хилэнцэт үйлд бүү шуна.
Буянт үйлд бүү саад хий.
Үнэнээр барилдсан сайн үгсийг үхтэл бүү март.
Хагацашгүй хань нөхөрт марташгүй муу үгсийг бүү хэл.
Үгээ үл сонсох хүмүүнд олон сургаал бүү захь.
Үнэхээр зүтгэсэн ардын урмыг өчүүхэн юманд уурлаж бүү шантал,
Үзмэгцээ яаран магтаж гайхуулах ахул
Удалгүй хэрэлдэн салаад
Даруй буцаж ирээд инээн явагч
Үзтэл муу ард мөний тул урьдаас зайл.
Дээрэнгүй омогтой сэтгэлийг бариад,

Дэмий муу биеэ гайхуулаад,
Дээдсийн ёсоор загнагч
Танхай ичих мэт түүнээс үтэрхэн зайл.
Хилэн ихтийг аргаар өнгөрүүл,
Хилэнц ихтийг ном буянаар тэтгэ.
Төрөл төрөгсөдөө өргөж бөх их хүчтэй болох,
Төв ихсийн ёсоор дагаж хүмүүнд их нэртэй болох,
Үүнийг түүнийг ялгалгүй асарч олон их нөхөдтэй болох,
Төв ихсийн журмыг дагаж түмнийг эхлэх,
Холын хүмүүнд өршөөл тусыг хүргэж
Алдар нэрийг дуурсах,
Ойрын хүмүүнд асрал өглөг хүртээвээс
Эеэ олох бөгөөд хүч нэммүй.
Харийн газар нэр чадлыг бэхэл.
Халуун зуур эе сургаалаа хичээ.
Номын шажинд дургүй сахилтнаас
Сайн сүсэгтэй хар хүмүүн дээр гэлээ,
Төр үл мэдэх хаадаас
Төвшин сайн төр мэдэх түшмэл дээр гэлээ,
Ичгүүр үл мэдэх хатнаас
Ичгүүр мэдэх шивэгчин дээр гэлээ.
Хадгалж үл чадах хөвгүүнээс
Халамжит сайн боол дээр гэлээ.
Харам сэтгэл тушаа,
Хатуу сэтгэл жад,
Хар санаа хор мэт.
Ханилсан нөхрөө хуурваас,
Харин биеэ хуурсан мэт больюу.
Муу хүмүүнд үлэмж олон үг бүү захиж хэл,
Харин улиг болмуй.
Учир үл мэдэх хүмүүнтэй үг бүү тэмц,
Харин ичгүүр болмуй.
Омогтой өчүүхэн номч
Үргэлж их мэдэх мэргэдэд халдваас
Түргэн шантрахын тэмдэг,
Гэнэт сайжирсан хүмүүн
Хэтэрхий ихэст халдваас
Гэмшиж үл барагдахын тэмдэг.
Арслангийн омог мөн арсланд зохих.
Арслангийн баатар үнэгэнд тусгүй.
Арслан үнэг мэт явбаас түргэн гутах.
Үнэг арслан мэт явбаас түргэн үхэх.
Хэмээсэн энэ үлгэрийг хянан үзэж,
Хэн хүмүүн хэр хэрээ мэдэж
Чинээ чинээгээ бодож явсан сайн.
Ер хоёр хүмүүн ч болов эетэй болбоос
Төмөр хүрээ мэт бэх.
Хорин хүмүүн ч болов эвгүй болбоос
Эвдэрхий хүрээ мэт хялбар.

Өнөр хүмүүн эвгүй болбоос
Өнчин хүмүүний элэг.
Олон хүмүүн эегүй болбоос
Оорцог хүмүүний идэш больюю.
Цувж явсан барсаас
Цугларч суусан шаазгай дээр гэлээ
Иймийн тул, эеэ хичээ.
Нэн үлэмж болгож явагтун.
Амраг ханилсан нөхөрт
Ааван хүмүүний үгээр бүү уурла.
Онож мэдэж,
Харин анхааран биеэ шинжигтүн.
Үлэмж ханилсан хүмүүнийг муу сэтгэлт хүмүүн үзэн ядаж
Аргаар хутгаж байж эвдрүүлээд
Элэглэе гэх мэдэшгүй
Үүнийг хичээн санах хэрэгтэй.
Ер өнгөч зусар аргатай муу хүмүүн
Зөөлөн худал үгээр хуурч байж
Үнэнхүү санааг аваад
Үймтэл муутган хэлэх нь олон буй.
Үзтэл таньж ханилсан
Үнэн худал үгсийг тэвч.
Хүмүүнд мэдэгдвээс бие хөнгөрмүй.
Бардам хатуу үгийг орхи
Хүмүүн мэдвээс хөшимүй.
Хулгай худлыг ердөө тэвч,
Энэ насанд ичгүүр болох.
Эцэс хойдод тамын буг болох,
Үүнийг урьдаас тасал,
Ариун явдалтай ламыг бурхан мэт тахь.
Асрал ихт эзэд ноёдыг тэнгэр мэт хүндэл.
Ам авсан тангаргийг амь мэт сахь.
Арга залиг угаас орхи.
Аливаа хүмүүнтэй бүү тэнсэлт.
Сайд хүмүүнтэй бүү эвдэр.
Лам хүмүүний эд малд бүү хурьц.
Дэмий л хүмүүнийг бүү аргад.
Өчүүхэн бага хүмүүнийг бүү бас.
Самуун сэтгэлийг бүү үүсгэ.
Бурхан тэнгэр хоёрыг тахь.
Ноёд сайдыг бүү хараа.
Айх ичихийг ажиглаж мэд.
Дотор муутай төрлөөс
Тун үл таних хүмүүнтэй ханилваас дээр гэлээ.
Ухаан муутай ах дүү дайсантай адил гэлээ.
Өрсөх дайсанд цусаа бүү үзүүл.
Өшөөтэй хүмүүнд муугаа бүү үзүүл.
Хортон хол ойр үгүй биш үү.
Хэн хортой бөгөөс шадар гэж бүү янагла.

Хэн тустай бөгөөс гадуурхаж бүү ялга.
Зөвтэй явах хүмүүнийг бүү дар,
Буруутай явах хүмүүнийг бүү асар.
Муу ардыг их асарваас
Харин биед халдах гэм буй.
Сайн ардыг муулваас хойно гэмших буй.
Үнэн худал, сайн мууг ялгаж мэдвэл их хэрэгтэй.
Хэдий их өргөмжилвөөс өчүүхэн сэтгэлийг барьж олонтойгоо зохь.
Гэнэт доройтвоос гайхалгүй мэдэх хэрэг.
Хүмүүний нүүрийг харалгүй
Үйлээ туйлд хүртэл зүтгэж мэдэх хэрэг.
Харийн үйлд сэрэн,
Халуун зуураа эе эвээ хичээн санаж явагтун.
Дээдсийг хүндэл, доодсыг асар.
Бурхны шажинд амь биеэ тавь.
Бусдын тусад биеэ орхи.
Бултралгүй явбаас богд сайдын явдал ойр гэх.
Самуун муу биеэ ихэд бодоод,
Сайн хүмүүнийг үзэн ядаад,
Саваагүй мунхаг үгээ зөв болгоод,
Хаан дор эзэн их төрийг бариад
Аргалан авч хууран идэхийг сурч,
Доорд хүмүүнийг дарлан явагч хүмүүн
Адгуусны зэрэгт ойр гэх буюу.
Илт нүүр дэээрээ магтаад далд муулаад,
Их өгвөөс баярлаад,
Эс өгвөөс гомдоод
Инээд наадмаар өнгөрүүлээд
Ичгүүр үгүй ятгаж сургаалд үл орох
Хүмүүнийг гэсгээвээс улам хойддоо тустай буй.
Өөрийн хэргээ орхиж
Үнэн санаагаар зүтгэж
Ил далд магтаал ба муудлыг үл бодон,
Олзонд шуналгүй
Нэгэн зоригоо хугалалгүй,
Ер уйдах чилэхийг саналгүй
Хэв хичээн цөхрөл үгүй,
Зовох цагт зайлах үгүй,
Жаргах цагт хэтрэл үгүй,
Хайрлах цагт тэнсэл үгүй,
Хатуужлын цагт гомдол үгүй,
Насан үргэлж нэгэн зангаар явагч
Үзтэл сайн хүмүүн билээ.
Гэмтэй хүмүүнийг хайрлаваас
Улам хойтдоо хөгжил болох бөлгөө.
Ер хүмүүний муу үйл яршигтай тул,
Амьтны сэтгэл мэдэшгүй
Зальхай хуурамч аргатай нь олон бөгөөд хардашгүй яахан баримтлах буй.
Тустай санааг насад хичээж яв.

Тустай хүмүүн ус мэт.
Тун муу хүмүүн мод мэт.
Бусдын гэм ичгүүрийг нууж орхи.
Өөрийн биеэ магталгүй
Үйлээ үргэлж шинжигтүн.
Шажины тусыг цаг тутам үйлдэж явбаас
Хэв хэзээ зуун замд үхэлгүй насны шидийг эс олсны тул
Мөнх бусыг санах хэрэгтэй.
Аюултай тамын хаалгыг эс хаасны тул
Хилэнцээс зайлах хэрэгтэй.
Ашдын хүнс өглөгийг өгөх,
Амгалан дээд орны мөр нь
Лам гурван эрдэнэ.
Мэргэдийн гэгээнийг үзэлгүй ном номлогч,
Ноёдын гэгээнийг танилгүй төрийн ёсыг хэлэгч
Энэ хоёр эндүүрчээ.
Гэм хийвээс цааз бэрх,
Хилэнц үйлдвээс там бэрх,
Жаргал зовлон бүгд
Ач үрийн хувь,
Ашдын амар жаргалыг олъё гэвээс
Онц буян хэрэгтэй тул хичээн үйлд,
Эрдэнэт ламын тангарагийг бүү эвд.
Эзэд хаадын зарлигаас бүү дав.
Эцэг эхийн сургаалыг бүү март.
Эм хөвгүүн хүүхэд боолын үгийг бүү дага.
Шударга үгийн сургаал үүгээр элдэв жаргалан үүсэх болтугай.
Үүнээс үлэмж сударт номлосон нь,
Сонсохын дээд олноо өргөгдөх,
Жаргалангийн дээд сэтгэл амар.
Нөхрийн дээд үл хуурах,
Үйлийн дээд бодь мөрийн зэрэг,
Хортой бөгөөс хүмүүнийг ч тэвч.
Тустай бөгөөс дайснаа ч асар.
Үлэмж олон од бий боловч
Ганц зулын гэрэл шөнөдөө хэрэгтэй хэмээгчийн үлгэр нь,
Олон хүмүүн буй боловч
Олон цугласны дотроос ганц сайн хүмүүн удирдан хэлэх,
Алтан дэлхийг үргэлж өргөстэй гэж үл болох
Өөрийн хоёр хөлөө бэхэлсэн дээр гэлээ, хэмээгчийн үлгэр нь,
Олон мунхаг ардыг сургаснаас ганц биеэ сургасан дээр гэлээ.
Тэргүүнийг огтлон чадах ноёд
Улс албат юугаа тэжээн чадах хэмээгчийн үлгэр нь,
Гэмтнийг гэсгээвээс түмэн хүмүүнийг жаргуулан чадах хэмээгчийн үлгэр нь,
Жаргахын цагт сэрэх хэрэгтэй.
Зовохын цагт хатуужих хэрэгтэй.
Дайсангүй гэж ирт мэсээ биеэс бүү холдуул.
Даруй хортой хэмээн нөхрөө бүү сөнөө.
Онож мэдсэн нь хэрэгтэй.

Алтыг түлвээс улам өнгө гарах,
Нүүрс нухваас улам харлах,
Муу хүмүүн нэг ч эрдэмгүй болбоос
Гагцхүү дээрээ шүдтэйгээс бус үхэртэй адил.
Сургаалыг үл сонсох хүмүүн гагцхүү цадахыг хүсэгч хүмүүн
Үс үгүйгээс нохой дор адил.
Муу хүмүүнд хүргэсэн тус хужиртай газар тарьсан тариа ба
Турууны нууж тавьсан хүнс
Тэр гурвууланд хэрэглэхээс бусдад тус үгүй.
Бус юмыг засаж болох
Муу хүмүүнийг засаж үл болох хэмээжээ.
Олон бүгд архи уусныг жаргал хэмээдэг.
Ааралжилан явах өвчинтэй хүмүүнийг жаргалд тооцох буюу.
Муу хүмүүний хэрэгт зарваас өвчин хүртэх буюу.
Аргагүйд зарваас хойноос бас явах,
Хэрэв аян хийвээс өмнө урагшлан гарч
Шал бул худал өгүүлэх.
Эцэг эх юугаа хууран бүрэлгээд,
Үүнээс түүнээс гуйж эс өгөв хэмээн
Худал өгүүлэн хэрүүл үүсгэж,
Харин гутаах.
Эмээ дагаж төрхөмд нь заруулах.
Өр шир хийж төрөл төрөгсдөө үл амруулах
Хулгай худал хийж амиа өргөх
Ийм зовлон бүгдийг өөрийн зоригоороо үйлдээд
Ах дүү нар аль гэх,
Ер хүмүүний төрлийг олсон тул
Түүнээс зайлах хэрэгтэй.
Хэрэв эс суравч хойдын авъяас болох тул
Хичээн суртугай.
Адгуус бээр эрдмийг сурах бөгөөтөл,
Эрдэнэт хүмүүний төрлийг олсон болоод
Хүмүүний сурсан эрдмийг болгоомжгүйгээс бус
Болгоомжтой бөгөөс эрдэм сурах хялбар.
Үхэхийн урьд амьд цагтаа буяныг үйлд.
Өтлөхийн урьд залуу цагтаа эрдмийг сурагтун.
Өвчин хүртэхийн урьд эрүүл цагтаа номыг хичээн
Үгүйрэхийн урьд баян цагтаа алдар нэрийг ав.
Бүтэхийн дөрвөн нөхөр тэр болой.
Хоосон чанарыг олсон ламыг тахь.
Хоёр заяаг ялгагч эрхэм түшмэлээр эзлүүлвээс
Хотол төгсгөсөн дагина учрах.
Хойд нутгийг дэлгэрүүлэн засах хөвгүүн төрөх.
Үхэх хүмүүн сайн ламаас айх.
Үгүйрэх хүмүүн сайн хоточ нохойноос айх.
Доройтох ноёд сайн түшмэлээс айх.
Маш зөвөөр явбаас сайн алдар нэр нь
Мөн энэ биеийн чихэнд сонсогдох хэрэг.
Арга билиг хоёрыг алган дээрээ тогтоох,

Мөн асар ховдогловоос тамираа мэдэгдэх,
Борооны ус түргэн өнгөрөн урсавч үтэр замхарах,
Их мөрөн дөлгөөн урсавч их далай болох,
Чин сайн эрдэмт хүмүүн
Хонь чоно хоёрыг нэгэн онгоцонд услах мэт.
Чингис богдын байгуулсан шастир үүнээ
Элдэв шажин төр энх амгалан тогтох болтугай.
Нэгэн сайн аяа гайхамшигт үлгэр үүнийг
Танхай ард өөрчлөн шалгаад
Сайн ухаж явбаас жаргал эдлэх.
Энэ цагтай нийлэх шастир мөн тул
Оюун түлхүүр нэрт шастир сурах хэрэгтэй болой.
Үлгэр нь мэргэд эрдэнийн хэлтэрхийг шинжих.
Бүдүүн нүүрсийг хаана шинжмүй.
Жигүүртний хаан Хан гаруди нар гарахыг таалмуй.
Жич муу хар элээ бүрий болохыг таалах.
Цаст уулын цагаан арслан хар ууланд үл одох зан,
Сарьсан багваахай шөнө нисэх зан,
Их галт хорхой ертөнцийг дүүргэх гэрэлтэй боловч
Гагцхүү нарны гэрэлд дарагдах.
Сайн толийг эс арчваас өнгө үл гарьюу.
Цагаан лавайг эс үлээвээс дуу үл гарах.
Эрдэнэ биеэ элэгдтэл үг гарах.
Эрдэмтэй сайн хүмүүн зовох цаг тутам жаргадаг гэлээ.
Эрдмийг хичээвээс нэр алдар хаана ч алдарших буй.
Гэм эрдмийг эс ялгаж танисны үлгэр нь,
Мунхаг ухаант мэргэд
Сармагчин хөтөлсөн хүмүүнийг хүндлэв гэх адил.
Ийм иймийг язгуурын эрдэм лугаа сэлбэн ав.
Эрдэм сурахгүй бөгөөд,
Арга хуурмагийг сурч идэхийн үлгэр нь,
Нэгэн хүмүүн тариалангийн хэргүрээс айх
Нэгэн илжигээ барсын хуучин арьсыг өмсөж тариа дор тавьснаас
Барсын арьс салхинд хийссэнийг
Бүгдээр илжигийг таньж,
Эзэнтэй нь хамт алав гэх.
Үнэн эрдэм алтанд адил.
Алтыг түлвээс улам сайхан өнгө гарах.
Мий муур эрхи зүүьюу
Махнаас байв гэж
Хулгана барьж идээд мэдэгдэв гэх
Үнэгний гэмийг хэлээд харин үнэгэнд хэлэгдэв гэх.
Галыг уруу хандуулваас
Харин гар өөд шатах болмуй.
Эрдэмтэй болбоос гүрэн их олон нь хүндлэх.
Эрдэм эс сурваас доромжлогдон, басагдах хэмээгчийн үлгэр нь,
Өлссөн барсын дэмий хүрхрэх дуунд,
Модны ой дунд хэвтсэн сармагчин өөрөө хөсөр унаж идэгдэв гэх.
Пагжил улсын хөвгүүн,

Хамаг дайсныг дарав гэх.
 Шоргоолж бүх газрыг цоолох чадалтай.
 Сайн хүмүүн хамгийг хураах чадалтай.
 Үхэр хараацай хөсөр газрын ус үл уух.
 Арслан бөөлжсөө үл идэх,
 Сайн хүмүүн үгээ үл урвах.
 Харин хамаг нөхдөө тэтгэх буй.
 Энэ ба хойд хоёр жил буяныг хураах болжуу.
 Төмрийн хан соронзон гүр төмрийн үртсийг авах дор адил.
 Сайн хүмүүн үг авч мэргэдийн сан болох.
 Шагжийн хөвгүүн Шигэмүни
 Хамаг эрдмийг сурсны тул,
 Туулсан бурхан болж
 Хамаг шажныг дэлгэрүүлэн,
 Хамаг судар дандарсыг бадруулсан нь,
 Баршгүй энэ номын тивд учирсан
 Эрдэнэт хүмүүний биеийг олсон нь маш чухал чухаг больюу.
 Энэ биеийн цогц энэ буй цаг дор
 Шатыг улам дээш тавьж гаргахуй дор адил.
 Өчүүхэн шастираас улам ахуй их номыг төгс сурч алдаршсан
 Номын чанар олох болтугай.
 Чингис богдын зохиосон Оюуны түлхүүр нэрт шастир ийн төгсөвэй.
 Сайн буян арвидан дэлгэртүгэй.
 Хотол бүхнээр амаржих болтугай.
 Ум мани бадмэ хум.
 Мангалам.

Монголчуудын дунд өргөн тархсан «Оюун түлхүүр» сургаалын гар бичмэл эхүүдийг эрдэмтэд хэвлэн нийтэлсэн байдаг. Тухайлбал, академич Ц.Дамдинсүрэн 1959 онд «Оюун түлхүүр» сургаалын ХХ зууны эхээр Улаанбаатарт хэвлэгдсэн хоёр хэвлэл, мөн таван зүйлийн гар бичмэлийг тулган нягталж хэвлүүлсэн.² Мөн Халимагийн эрдэмтэн А.В.Бадмаев 1991 онд ойрад хэл дээр «Оюун түлхүүр»-ийн 4 хувилбарыг судалж, халимаг хэлнээ хөрвүүлж, галигтай нийтлүүлсэн.³ Оросын монгол судлаач Н.С.Яхонтова «Оюун түлхүүр»-ийн тод үсгийн хувилбарыг бусад эхээс нэлээд онцлогтой гэж үзээд, эрдэм шинжилгээний галиг, орос орчуулга, тайлбарын хамт хэвлүүлжээ.⁴ Профессор Ш.Чоймаа 2007 онд академич Ц.Дамдинсүрэнгийн хэвлүүлсэн «Оюун түлхүүр» сургаалыг үндэс болгоод, Н.С.Яхонтовагийн хэвлүүлсэн тод бичгийн эх зэргийг харьцуулан хөрвүүлж, тод бичгийн эхээс нөхөн тодотгож, үг хэллэгийн тайлбар хийж кирилл, монгол хос бичгээр хэвлүүлэн⁵ олны хүртээл болгожээ.

² Дамдинсүрэн Ц. Монгол уран зохиолын дээж зуун билиг оршвой. УБ., ШУАХ. 1959. 58 дахь тал.

³ Дам шилэв. Бадмин Андрей. Тод үзгин «Оюн түлхүүр» хойр текст. // Теегин герл. 1991. №6, 7.

⁴ Яхонтова Н.С. «Ключа разума» (ойратский текст). //Mongolica-V. СПб., 2001, С.38-53., Ойратский перевод «Оюун түлхүүр» //Тюркские и монгольские письменные памятники. Текстологические и культурологические аспекты исследования. М., 1992, С.137-152. 26., Yakhontova N.S. "The Oyun tülkigür" or "Key to Wisdom": Text and translation based on the MSS in the Institute for Oriental Studies at St. Petersburg //Mongolian Studies. (Bloomington) Vol. 23 (2000). pp. 69-138.

⁵ Оюун түлхүүр нэр шастир оршвой. Эхийг харьцуулан, кирилл үсэгт хөрвүүлж, тайлбар хийсэн Чоймаа Ш. Хянан нягталсан Заябаатар Д. УБ., МУИС-ийн хэвлэх үйлдвэр. 2007. 6 дахь тал.

Миний нагац ах ХХ зууны эхэн үед хуулагдсан «Чингис богдын зохиосон сурагч ардын ухааныг хөглөх Оюуны түлхүүр»⁶ гэсэн гар бичмэлийг хадгалж байжээ. 2018 оны 8-р сард уг гар бичмэлтэй танилцан кирилл бичигт хөрвүүлж уншигч Танаа толилуулж байна.

Гар бичмэл нь дэлгэрэнгүй ба хураангуй хоёр гарчигтай байх бөгөөд төгсгөлийн хэсэг нь өмнө хэвлэгдсэн эхүүдээс ялгаатай. Энд хэн нэг зохиогч, бичээчийн нэр дурьдаагүй байна. Уг сургаалын хэвлэгдсэн эхүүдийг ажиглахад, зарим үг хэллэг, мөр, бадгийн ялгаа буй. Зөвхөн нэг жишээ дурьдахад, уг гар бичмэлд “Энэ биеийн цогц энэ буй цаг дор”; академич Ц.Дамдинсүрэнгийн хэвлүүлсэн «Оюун түлхүүр»-т “Олохуйяа бэрх энэ цогцоо бүхий цагт”; Н.С.Яхонтовагийн хэвлүүлсэн «Оюун түлхүүр хэмээх туужийн судар оршивой»-д “Энэ биеийн цогц энэ буй энэ цагт” гэсэн буй. Энэхүү хөрвүүлэг цаашид монголчуудын сэтгэлгээний түүхийн судалгаанд ашиглагдана хэмээн найдаж байна.

⁶ *Činggis boyda-yin joqiyaysan surayči arad-i uqaan-yiү köyekölekö oyun-u tiilkeyür. Гар бичмэл эх. Онгүй.*